

Lets ruilwinkels

Peter W. Voogt

Introductie

“Lokale economische transactie systemen” (Lets) bestaan al lang en zijn over de gehele wereld aan te treffen; ze heten dan “Local exchange and trade systems”. Vooral in tijden van armoede en geldontwaarding vallen mensen terug op deze informele ruil van goederen en diensten. In instabiele economieën als Rusland en Argentinië is de gewone man aangewezen op ruil om niet te verhongeren. En tussen de beide wereldoorlogen kende Duitsland een enorme inflatie; toen ontstond er een ruilsysteem met brandkolen: iedereen had ze nodig, ze waren waardevast en niet aan bederf onderhevig. De kolen kregen hier de functie van geld, omdat het echte geld niets meer waard was. Verschil met geld is echter: je krijgt er geen rente over. En voor sparen en speculeren is het ook minder geschikt: waar laat je al die kolen?

Lets werken met een soort ‘namaak geld’ als ruilenheden, of met kredietpunten. Vaak worden die met de gangbare munt in een land gelijk gesteld, althans als die munt niet aan sterke inflatie onderhevig is. Zo is er in Amsterdam een Lets-kring die het “voor ‘Noppes’ doet”, ter waarde van (toen) circa 1 gulden.

In de jaren tachtig en negentig van de 20ste eeuw ontstond hernieuwde aandacht voor Lets in reactie op de armoede bij langdurige bijstandhuishoudens en de maatschappelijke uitsluiting van deze mensen. In Rotterdam vroegen beleidsmakers zich af waarom initiatieven om Lets op te zetten maar niet van de grond kwamen. Een van de conclusies was dat voor het opzetten van een ruilkring mensen nodig zijn die organisatietalent hebben, met een deelnemerspubliek van min of meer ideologisch gemotiveerde personen. Tja, die mensen zijn nou het minst vaak op de bijstand aangewezen. En in wijken met vele nationaliteiten zijn er te veel culturele barrières om zoiets van de grond te trekken. Kortom, er was een te hoge drempel.

Maar terwijl de beleidsmakers zich hierover nog het hoofd braken, had Marianne Uiterlinde in Rotterdam Zuidwijk met enkele andere bijstandsvrouwen al een oplossing bedacht.

“De plannen voor de ruilwinkel kwamen voort uit de wens om iets te veranderen aan onze eigen situatie. Op een gegeven moment ben je het zat om nooit geld te hebben. Als er iets kapot is struin je noodgedwongen altijd allerlei markten af. Je weet waar iets goedkoop te krijgen is of waar je moet zijn voor goedkope huishoudelijke artikelen. Je wordt daar heel creatief in. Met mensen in je omgeving wissel je uit hoe jij aan je spullen komt. Je geeft mensen tips om handiger te worden met geld. Onderling ruilden we altijd al kinderkleding, daar wilden we eigenlijk iets mee. Zo ontstond het idee van een winkel. Met de winkel willen we anderen helpen die in dezelfde situatie zitten. We hopen ook dat mensen elkaar weer leren kennen, dat er een kring bekenden ontstaat waarmee we samen voor onze belangen op kunnen komen. Uiteindelijk willen we loskomen van onze uitkering.”

Marianne en haar medestanders hadden het tijd mee. In Rotterdam was halverwege de negentiger jaren het sociale activeringsbeleid in wording, dat nadrukkelijk afstand nam van “verplicht niets doen tegenover een uitkering”, omdat dat de afstand tot de samenleving voor bijstandontvangers alleen maar vergroot en de kans op herintreding juist verkleint. Eigen activiteiten en vrijwilligerswerk werden toegejuicht en men kon er zelfs een onkostenvergoeding voor krijgen (“bonus”). Het belang van deze ruilwinkel voor goederen werd eind 1996 door de beleidsmakers onderkend en de actieve vrijwilligers kregen een “bonus” van de sociale dienst.

Los hiervan was onderwijl een echte Rotterdamse ruilkring opgezet met behulp van Strohalm als landelijk steunpunt; dit werd “Rolets”. Lenie van den Bulk was één van de initiatiefnemers en vanuit haar baan bij de Stichting Vrijwilligerswerk Rotterdam (SVR) kon ze hieraan begeleiding geven. Ze zochten eveneens naar een laagdrempelige variant en zo kwam vanuit Rolets een ander model voor een ruilwinkel tot stand, vooral gericht op dienstenuitruil; de ruil van goederen zag men primair als drempelverlaging.

Het gemeentelijk beleidskader voor ondersteuning van ruilwinkels was inmiddels geschapen en dit model werd erkend als belangrijk instrument voor doorbreking van armoede en sociaal isolement; dit

laatste vooral door de uitruil van diensten. Najaar 1997 startte de SVR met de eerste ruilwinkel volgens dit model in Feijenoord. Lenie ondersteunde ook initiatieven elders en enthousiasmeerde enkele deelgemeenten om een (start)subsidie te geven. Inmiddels zijn er zes ruilwinkels in Rotterdam en is een servicebureau Lets-ruilwinkels ondergebracht bij de SVR. In oktober 2002 werd het vijfjarig bestaan van de ruilwinkels met een groot feest gevierd bij de SVR.

Initiatief en doelgroepen

De ruilwinkels worden als voorziening opgezet in een wijk waar veel sociale achterstand is. Dat gebeurt niet zomaar. Er wordt een projectgroep gestart, bijvoorbeeld op initiatief van de SVR, met opbouwwerk, welzijnswerk, eventueel een deelgemeentelijke functionaris. Naast de projectgroep wordt een vrijwilligerswerkgroep geformeerd die de winkel gaat draaien. De projectleiding berust bij de opbouwwerker en de projectontwikkelaar van de SVR.

Als er voldoende draagvlak is en er bekostiging kan worden gevonden (fondsen, deelgemeente subsidie, sponsoring) wordt de winkel gestart. Het Servicebureau Lets-Ruilwinkels Rotterdam van de SVR brengt de know-how in: voorlichtingsmateriaal, computerprogramma, cursus voor winkelmedewerkers en dergelijke.

Voor deze aanpak is bewust gekozen, omdat de doelgroep bestaat uit personen die vaak jarenlang afhankelijk zijn van de bijstand, maatschappelijk geïsoleerd zijn en gebrek aan zelfvertrouwen hebben. Een beroep op dienst en wederdienst is vaak al te veel, dat levert dan de reactie "Wat kan ik nou, waar iemand anders wat aan heeft".

Daarom wordt vooral ingezet op 'Hier kan je spullen halen die je nodig hebt, in ruil voor spullen die je over hebt.' Vervolgens vindt actieve bemiddeling plaats vanuit de winkel. Dan maken mensen makkelijker de stap naar het vragen en aanbieden van diensten. Lenie van den Bulk hierover: "Het verbeteren van de eigen situatie dient als vertrekpunt, het vergroten van het zelfvertrouwen en het gevoel van eigenwaarde kan het gevolg zijn."

Enkelen maken dan ook na verloop van tijd de overstap van 'ruilklant' naar vrijwilliger. En de meeste ruilwinkels werken met twee WIW-banen, die eveneens bij voorkeur uit de doelgroep of de vrijwilligersgroep worden geworven.

De ruilwinkel beoogt hetzelfde als wat de sociale betekenis van de Letskringen in beginsel is, maar dan specifiek voor achterstandsgroepen:

- het biedt een structuur waarin mensen hun tijd en aandacht en hun kwaliteiten en capaciteiten aan

- anderen kunnen aanbieden
- het versterkt de samenhang in de lokale gemeenschap
- het geeft je de mogelijkheid je sociale netwerk uit te breiden
- het stimuleert het gebruik van onbenutte kwaliteiten
- het is milieuvriendelijk door bevordering van hergebruik en reparatie
- het geeft je de mogelijkheid meer leuke dingen te doen als je weinig geld te besteden hebt.

Draagvlak

De inzet van ruilwinkels is door beleidsmakers erkend als middel om armoede en sociale uitsluiting tegen te gaan. Rotterdam gaf het medio jaren negentig op stedelijk niveau een plaats in het sociale activeringsbeleid, hetgeen deelgemeenten stimuleerde een bijdrage in de uitvoeringskosten te leveren. En in het "Nationaal Actieplan ter bestrijding van armoede en sociale uitsluiting 2001" (1 juni 2001, tevens rapportage aan de Europese Gemeenschap) wordt het door het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid als 'good practice' opgevoerd.

Inmiddels zijn op diverse plaatsen dergelijke winkels ontstaan (Helmond, Utrecht, Epe). Maar onder de naam 'ruilwinkel' gaan verschillende varianten schuil. Zo komt een ruilwinkel soms voort uit een Lets-kring. Andere varianten ontstaan vanuit spulenhulp en kringloopactiviteiten. Het idee wordt ook omarmd door meer ideologisch bevoegen groepen die zich inzetten voor milieu, minder consumeren etc. Of een centraal wonen project (Breda) dat op die manier uitruil van spullen bevordert. En er zijn ook (semi-)commerciële varianten, waarbij een spulenzaaier de nog bruikbare zaken opkoopt voor 25% van de nieuwwaarde contant, of 40% in tegoedbonnen.

Ruilwinkel Feijenoord

Begeleiding

In de Rotterdamse variant geldt een opbouw- of welzijnswerker als begeleider (projectleiding). Deze ondersteunt het vrijwilligersteam, onderhoudt contact met het stedelijke Lets-servicebureau, zorgt voor subsidie aanvragen en de jaarverslagen.

Hiervoor gelden 5 uur per week.

Het Lets-servicebureau zorgt op zijn beurt voor:

- het toeleveren van benodigde materialen en drukwerk
- inhoudelijke ondersteuning en verbetering van het LETSysteem
- invalmedewerker bij ziekte regelen
- soft-wareprogramma aanbieden en beheren
- publiciteit en sponsoring op stedelijk niveau
- cursus voor de medewerkers
- beheren gezamenlijke opslagplaats en goederenbus
- uitwisseling van goederen tussen de verschillende winkels en het bevorderen van onderlinge afstemming en samenwerking.
- op landelijk niveau contacten onderhouden met andere LETS-initiatieven

Werkwijze

De basis van de ruilwinkels wordt gevormd door een vrijwilligerswerkgroep; bij voorkeur een afspiegeling van de doelgroep, waaronder zich doorgaans veel allochtonen bevinden. In de initiatieffase zorgen zij voor publiciteit, zoeken zij een winkel, knappen deze op en zorgen voor de inrichting, voorts werven ze deelnemers. Hiervoor gaat men actief 'de boer op': stands op markten, presentaties bij zelforganisaties van allochtone vrouwen, in sommige gevallen het opzetten van 'probeer-ruilmarkten', etc.

Verder beheren de vrijwilligers de winkel, geven voorlichting aan klanten, zorgen voor inschrijving van deelnemers en bemiddelen tussen vraag en aanbod van klanten, waarbij ook het verwerken van administratieve gegevens.

Als de winkel gaat draaien kunnen twee personen op WIW-banen worden aangesteld die zorgen voor de continuïteit. Zij doen hetzelfde werk als de vrijwilligers en daarnaast maken zij het bezettingsrooster, beheren de kas en zorgen voor informatieoverdracht aan de projectleiding (opbouwwerker).

Vrijwilligers en WIW-ers krijgen eerst een training van de SVR in omgaan met klanten en het actief bemiddelen.

Aanbod en vraag van goederen is de laagdrempelige binnenkomer. Indien iemand iets ziet wat hij/zij wil meenemen, moet men eerst lid worden. Er vindt dan een gesprekje plaats waarin wordt nagegaan wat de persoon zelf kan inbrengen. De winkelmedewerkers zijn er in getraind om daarbij onvermoede kwaliteiten bloot te leggen. Deze gegevens worden

in de computer opgeslagen. Ook wordt vastgelegd dat men zich zal inspannen om de verschuldigde kredietpunten terug te verdienen. De mensen krijgen na legitimatie een lidmaatschapspasje. Men kan ook vragen om diensten. Indien iets gevraagd wordt waarvoor een aanbieder aanwezig is, wordt er door de winkelmedewerker contact gelegd met die persoon. Zonodig helpt deze bij het vaststellen van de prijs in kredietpunten. Als de gevraagde dienst geen aanbieder heeft, komt de vraag 'in de wacht te staan'. Dit is ook voor anderen zichtbaar en brengt hen vaak weer op het idee om een aanbod hiervoor te doen.

De actieve bemiddeling verlaagt de drempel voor de klanten. Vaak ook ontstaat er een relatie tussen winkelmedewerker en klant; de laatste komt dan bij voorkeur op tijden dat die bepaalde medewerker in de winkel staat.

De actieve bemiddeling heeft ook als voordeel dat kan worden gestuurd. Mensen met een groot negatief saldo kunnen dan eerst benaderd worden om een dienst te verrichten en daarmee weer kredietpunten te verdienen.

Alle transacties komen in de computer, maar zijn niet voor anderen zichtbaar. Op verzoek kan met een overzicht krijgen van de eigen transacties en het uitstaande saldo.

Vraag en aanbod is (uiteraard) wel zichtbaar en ook raadpleegbaar via internet.

Organisatie

De ruilwinkels worden formeel geëxploiteerd door de welzijnsinstelling die tevens voorziet in de projectleiding (opbouwwerker). De WIW-ers zijn in dienst van dezelfde welzijnsinstelling. In sommige gevallen vervult de SVR deze rol van de welzijnsinstelling.

De projectleider zorgt intern voor de begeleiding van de vrijwilligerswerkgroep. De projectleider maakt deel uit van de projectgroep, die als klankbord en als netwerk voor het project dient.

Projectgroepleden komen uit diverse maatschappelijke organisaties binnen de deelgemeente.

De projectleider wordt bijgestaan door een projectontwikkelaar van de SVR.

De ruilwinkels gelden als project binnen de desbetreffende welzijnsinstelling en hebben geen zelfstandige rechtsvorm. De enige uitzondering hierop is de ruilkring Hillegersberg-Schiebroek, waar op verzoek van de subsidiërende deelgemeente een aparte rechtsvorm gecreëerd is.

Financiën

De exploitatie van een ruilwinkel ligt in de buurt van € 15.000,- op jaarbasis, waarbij de huisvestingslasten de belangrijkste post is. Begeleidingskosten van opbouwwerk en SVR vallen hier buiten. In een

enkel geval wordt huisvesting kosteloos, of tegen sterk gereduceerd tarief, beschikbaar gesteld door een corporatie.

De kosten van de ruilwinkels zelf worden gesubsidieerd door de deelgemeente in het kader van armoedebestrijding of sociale activering. Corporaties treden ook op als sponsor.

Dat betekent dat deze kosten niet hoeven te worden terugverdiend; lidmaatschapsgeld is dan ook niet nodig. Evenmin gaat er van de projectorganisatie een belasting uit van het ruilverkeer. (Sommige Letsruilkringen elders bekostigen het werk voor de eigen organisatie met ruilpunten, waardoor de eigen organisatie een zwaar negatief saldo heeft; of ze verdienen dat terug via een heffing op transacties.)

Vrijwilligers krijgen geen beloning in de vorm van kredietpunten. Vrijwilligers die vallen onder de sociale activering krijgen van de sociale dienst een onkostenvergoeding ("bonus") van ca. € 45,- per maand.

De deelnemers kunnen vrij ruilen zolang de omvang van hun transacties per persoon op jaarbasis beneden 3000 ruilpunten blijft (een punt als equivalent van de gulden). Dit is ontleend aan het criterium van de belastingdienst, daarboven gaat deze kijken of er sprake is van 'bedrijfsuitoefening'. De sociale dienst laat het ruilen beneden de 3000 punten eveneens vrij.

Het goed laten draaien van een ruilsysteem met eigen ruilmiddel (kredietpunten) kent tal van haken en ogen. Bijvoorbeeld voorkomen dat mensen een te extreem negatief of positief saldo krijgen, voorkomen van misbruik doordat mensen met een erg negatief saldo zonder meer kunnen uitstappen, zorgen dat er voldoende transacties plaats vinden en het aanbod voor een breed publiek aantrekkelijk houden. Door de actieve bemiddeling en sturing vanuit de ruilwinkel kan men dit soort zaken in de gaten houden.

Voor verdere informatie hierover verwijzen we naar de website van Stichting Strohalm te Utrecht, het landelijk informatiepunt rond Lets.

Ontwikkeling

Begin 2003 is de zesde ruilwinkel in Rotterdam van start gegaan, in de deelgemeente Prins Alexander. Zo is het aantal in ruim vijf jaar tijd gestaag uitgebreid. En in een stagnerende economie zal een dergelijk instrument voor het tegengaan van armoede en sociale uitsluiting nog steeds zijn diensten kunnen bewijzen.

Interessant is te vermelden dat tot begin 2001 is samengewerkt met de stedelijke Letsruilkring in Rotterdam: Rolets. Deze vereniging voldeed aan het

beeld van ideologisch bevlogen en beter opgeleide personen, die met wisselend succes eigen ruilverkeer in stand hielden. De samenwerking met de ruilwinkels betekende dat er ook tussen deze nogal verschillende circuits geruild werd, en betekende deels ook het doorbreken van sociale scheidslijnen. Bij gebrek aan bestuursleden heeft Rolets echter in mei 2001 moeten besluiten zichzelf op te heffen.

Inmiddels is er een nieuw element toegevoegd aan de ruilwinkels: de Duurzame Uitleen Service (DUS). Deze leent gereedschap en recreatieve spullen uit die men maar af en toe nodig heeft. Alle leden van ruilwinkels zijn automatisch lid van DUS. Voor het systeem als geheel is dit een slimme zet, want het voorziet in het terugverdienen van kredietpunten door het systeem zelf.

De grote betekenis van de ruilwinkels ligt in het feit dat deze formule het Lets ruilsysteem toegankelijk maakt voor achterstandsgroepen. Het laat zich ook heel goed koppelen aan bestaande ruilsystemen die op meer ideologische gronden zijn gesticht. Wel vergt dit de bereidheid om over sociale en culturele grenzen heen te kijken.

Begeleiding van het opbouwwerk kan zich bijvoorbeeld richten op het slechten van deze grenzen, opdat er uiteindelijk een zelfstandige organisatie ontstaat die beide elementen (ruilwinkel en Letskring) in zich verenigt. Door goed opgeleide vrijwilligers aan te trekken (vergelijk het Gilde systeem) die niet per sé uit de achterstandswijken zelf afkomstig hoeven te zijn, kan ook in de coördinerende functie worden voorzien. Beloning in punten kan dit aantrekkelijker maken, waarbij een onderdeel als DUS, waarmee het systeem weer punten kan terugverdienen, de zaken 'monetair' in evenwicht houdt.

Informatie

Nadere informatie over de Rotterdamse ruilwinkels op <http://www.lets-rotterdam.nl/>

Een beschrijving van de opzet op

<http://www.strohalm.nl/lets/ruilwinkel/intro.htm>

Meer over Lets op <http://www.strohalm.nl/lets/>

Verslag van een uitzending door Radio Nederland Wereldomroep op <http://www.rnw.nl/nl/html/html/ruilwinkel021008.html>

Verdere inlichtingen bij:

SVR – Stichting Vrijwilligerswerk Rotterdam

Lenie van den Bulk

Sportlaan 75

3078 WR Rotterdam

Tel. (010) 292 36 66

<http://www.svr-rotterdam.nl>